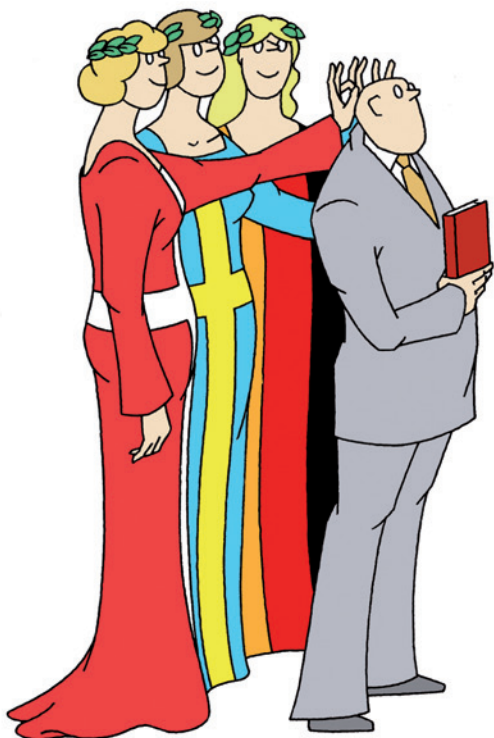

Robert Novotný

Když Klepiš potkal Klepiš

Sloupky o překládání z let 2008–2011

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Galén

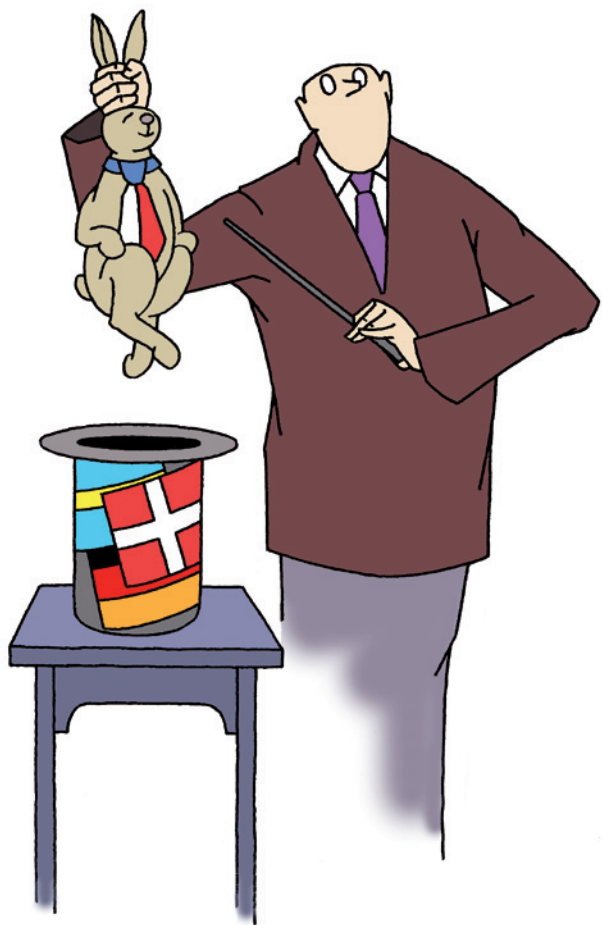
Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5

www.galen.cz

© Galén, 2012

Robert Novotný

Když Klepiš potkal Klepiš

Robert Novotný

Když Klepiš potkal Klepiš

Sloupky o překládání z let 2008–2011

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani žádná její část nesmí být reprodukována, uchovávána v rešeršním systému nebo přenášena jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez písemného souhlasu nakladatelství.

© Robert Novotný, 2011

© Galén, 2011

Epilogue © Petr Nárožný, 2011

Illustrations © Miroslav Barták, 2011

Typography © Bedřich Vémola, 2011

ISBN 978-80-7262-912-1 (PDF)

ISBN 978-80-7262-913-8 (PDF pro čtečky)

Dánské kafe a české jedno

Jeden by si možná od boku tipnul, že nejvíce kávy na světě se vypije v Itálii, v Turecku nebo možná v některé z arabských zemí. Ale není to tak. Co se spotřeby kávy na hlavu týče, přední místa v žebříčku trvale okupují národy severní Evropy: Dánové, Norové, Švédové a především Finové. Hlavní hrdina filmu finského režiséra Akiho Kaurismäkiho *Drž si šátek, Taťáno*, který se bez plné termosky s kávou nehne na krok, není takovou nadsázkou, jak by se mohlo zdát. Umanutost, s jakou se kávě v severní Evropě holduje, nabývá až bizarních rozměrů. Když jsem začátkem devadesátých let byl ve Švédsku na letním jazykovém kursu, jelo se jednoho dne na výlet do Göteborgu. Před odjezdem vzniklo nemalé zpoždění proto, že se na (asi tak hodinovou) cestu musely navařit a do břich autobusů vpravit spoustu termosek s kávou. Když jsme se pak s notným zpožděním pomalu blížili k cíli, zajely autobusy znenadání na parkoviště a zastavily, naši švédští učitelé vyskákali ven a začali s téměř posvátným leskem v očích vytahovat termosky z autobusů a stavět je na rozkládací stoly, které jsme s sebou samozřejmě vezli také. My studenti jsme jen nechápavě kroutili hlavou, ale nedalo se nic dělat: k čertu s tím, že máme zpoždění a že na nás v přístavu už drahnou chvíli čekají objednané vyhlídkové lodi; přestávka na kávu prostě musí být, i kdyby trakaře padaly.

Tato posedlost si ovšem nemohla nenajít cestu do jazyků dotyčných národů, dánštinu nevyjímaje.

A překladatel musí být ve střehu, aby nad nemístnými záplavami kávy nekroutil hlavou i čtenář. V monografii o režisérovi Larsi von Trierovi se člověk v dánském originále dočte, že Trier v mládí navštěvoval jistý *kaffeklub*. Vůbec tu ale nešlo o nějaký klub nadšených milovníků kávy a labužníků, kteří by v pospolitosti pražili, mleli, vařili, popíjeli, hodnotili a srovnávali různé druhy kávy. Byl to prostě jen *diskusní* či *debatní kroužek* filmařů, literátů, divadelníků a umělců, kteří při hovoru – jak se v Dánsku rozumí samo sebou – do sebe nalili litry kávy. Dánské *morgenkaffe*, to není jen ranní káva, kterou člověk pije k snídani. Tento výraz většinou znamená snídani vůbec. A pochopitelně existují i *formiddagskaffe* a *eftermiddagskaffe*, tj. dopolední a odpolední *svačina*.

V dánských kostelech, zejména v menších městech a venkově, kněz po bohoslužbě zve věřící na faru na *kirkekaffe*, což v češtině není jen *káva v kostele* či *káva po mši*, nýbrž celé *malé pohoštění*. Kněz v dánském filmu *Starý, nový, půjčený a modrý*, jenž po zpackaném svatebním obřadu v závěru filmu má celkem oprávněný pocit, že z něj dělali blbce, si v originále uleví slovy *Tak for kaffen* (doslova: *Díky za kafe*), i když zrovna v tu chvíli se žádné kafe nepilo. Chtěl tím prostě říct, že *to vám teda pěkně děkuju*.

V podobné situaci se ale mohou ocitnout i překladatelé z češtiny, kteří zase musejí brát v úvahu, jakému postavení se těší v české každodenní skutečnosti pivo. Češi si mohou skočit do hospody na *kafe*, *čaj*, *kofolu*, na sklenku *vína*, na *ruma* nebo *fernetu*, ale když má Čech chuť na pivo, tak na *jedno pivo* zajde jenom hyperkorektní ňouma, trpící vysvětlovací mánií. Každý normální Čech prostě zajde

na *jedno*, žádného podstatného jména už tady není třeba, protože každému je jasné, co že si to dotyčný chce vychutnat. V žádném jiném jazyce – pokud vím – na *jedno* zajít nemůžete. Pokud nebudete chtít zůstat sedět doma, budete muset jít na *jedno pivo*.

Dalo by se namítnout, že čtenář překladu bude ve výše zmíněných příkladech vždy do jisté míry ochuzen o jistou poezii, o určité kouzlo či atmosféru. Ale každý jazyk je jedinečný a má svoje malá hájemství, do kterých si jiné jazyky nepustí. To je smutné, pro čtenáře a v neposlední řadě i pro překladatele, ale dělat se s tím asi nedá nic.

↳ (Lidové noviny, 2. 2. 2008)

Vídeňský Kodaňan

Jednou z milovaných dánských institucí je *wienerbrød*. Čtenář znalý němčiny za tímto dánským výrazem vytuší slova *Wiener* a *Brot*, čili *vídeňský chléb*. Potíž je v tom, že z Vídně to možná (ale kdoví jestli) kdysi dávno do Dánska jen přišlo – a rozhodně není chléb.

Jde o dozlatova upečené, křehké a štavnaté pečivo z kynutého těsta, připravovaného s použitím nejkvalitnějšího dánského margarínu, který je pro pečení vhodnější než čisté máslo. Přestože se vyskytuje i v podobě štangle vyhlížející jako náš štrúdl, zpravidla má *wienerbrød* tvar koláče o průměru deseti, patnácti centimetrů. V jeho středu pak spočívá náplň tvořená vanilkovým krémem, marmeládou nebo čokoládou, zdobená glazurou nebo třeba sekanými mandlemi či lískovými oříšky. Původ této laskominy

je nejasný, ale podle lidí z oboru se zrodila někdy v 19. století, když dánští pekařští tovaryši stávkovali za lepší pracovní podmínky. A pekaři si jako náhradu přivezli tovaryše z Rakouska a Německa, kteří si s sebou přinesli recept na kynuté máslové těsto, válené a překládané jako těsto listové. Dánové si tuto novinku zamilovali a časem ji dovedli k dokonalosti.

Problémem ovšem je, jak *wienerbrød* přeložit. Překladatelovým úkolem je převádět do cílového jazyka věrně, aby si čtenář o dotyčných věcech a jevech utvořil pokud možno stejnou představu jako čtenář originálu. Zároveň by překlad měl působit přirozeně a elegantně a měl by plynout bez zádrhelů a podivností, pod kterými by si čtenář nepředstavil nic a jen by nad nimi kroutil hlavou. A v neposlední řadě by měl překlad navozovat stejnou atmosféru a vzbuzovat v čtenáři stejné nálady, dojmy a vášně, jaké zažívá čtenář originálu. To je v tomto případě obtížné a neobejde se to bez určitých obětí.

Pokud se pamatuji, musel jsem problém jménem *wienerbrød* řešit doposud dvakrát. A dospěl jsem pokaždé k jinému řešení.

Doslovný překlad, tj. *vídeňský chléb*, je zcela nesmyslný, protože v českém čtenáři nevyvolá žádnou představu, a pokud by přece jen nějakou vyvolal, pak jistě beztvarou a zavádějící. Teoreticky by překladatel mohl dát *vídeňský chléb* do uvozovek a v závorce nebo pod čarou spotřebovat celý odstavec na poznámku či vysvětlivku, ale to se dělá jen v odborné literatuře, v beletrii nikoli.

Rozhodl jsem se tedy - za výše zmíněných obětí a ztrát - vycházet z daného kontextu. V prvním případě se *wienerbrød* objevuje v prostém popisu hostiny jako jedna z položek jídelníčku. Po dlouhých

úvahách mi z toho vyšly *plněné croissanty*, nic lepšího jsem nevymyslel. *Plněné*, to souhlasí, s *croissanty* má *wienerbrød* v podstatě společné těsto. Obětován byl pouze tvar; *wienerbrød* je kulatý, *croissant* je rohlík.

V druhém případě však jde o vypjatou situaci, ze které div nekapou niterné city, jaké v Dánech dokáže *wienerbrød* vzbudit. Ten se tu pochopitelně vyskytuje spolu se svým nerozlučným souputníkem – ano: s kafičkem! –, a co si s rozkoší dá česká panička v cukrárně ke kafičku? No přece *dortíček*. A tak jsem k tomu kafičku dopřál *dortíček* i oné paničce dánské.

To jistě není ideální, ale jasný, přesný a univerzálně použitelný ekvivalent, kterým by se dal *wienerbrød* do češtiny jednou provždy překládat, ještě nikdo nevymyslel.

Nad tím si láme hlavu nejen překladatel z dánštiny. *Wienerbrød* pečou i ve Švédsku a v Norsku, ale tam si vystačí se stejným názvem. V německy mluvících zemích však tomu, co se v Dánsku jmenuje *vídeňský chléb*, naopak říkají *ein Kopenhagener* („Kodaňan“). V anglosaských zemích si vystačí s povšechnějším „Dánem“ či „Dánkou“ (*a Danish*). Zmíněné cizokrajné napodobeniny však vedle pravého dánského materiálu chutnají stejně hanebně jako americký Budweiser vedle českého Budvaru.

➔ (Lidové noviny, 23. 2. 2008)

Jazyk coby zbraň

Jazyků se dá použít k leccemu. Je třeba zábavně sledovat, jak se evropské národy nechtěly znát

k rozšíření syfilidy a přehazovaly si to mezi sebou jako horkou bramboru. Nejdříve se syfilis v Evropě „proslavila“ jako *francouzská nemoc*. To si Francouzi nenechali líbit a začali jí říkat nemoc *italská* nebo – aby to bylo přesnější a věrohodnější? – nemoc *neapolská*. Snažili se ji podstrčit i Angličanům. Italové se ji pokoušeli hodit na Španěly, Rusové ji dávali za vinu Polákům a Poláci ji podsouvali Němcům. V Čechách se jí říkalo také nemoc *uherská*.

Škádlení na poli jazykovém nepáchá – na rozdíl od střetů na polích válečných – žádné škody, ale překladatel z toho radost nemá. Podobné výrazy mají v každém jazyce své kulturněhistorické konotace, do jiného jazyka většinou nepřenosné. O rovnocenném převodu si překladatel může nechat jen zdát a zbývá mu jen, aby ze všech nedostatečných možností vybral tu, která má nedostatků nejméně.

Experty jsou v tomto oboru Angličané a pifku mají hlavně na Francouze, Holanďany a Iry. Stačí se podívat do slovníku, a člověk jen žasne, co všechno Angličané svým odvěkým rivalům naházeli na triko.

Pověst Francouzů coby starých neřestníků si našla cestu do výrazu *French letter*, což není žádný *francouzský dopis* ani *dopis ve francouzštině*, nýbrž *prezervativ*. Že jsou Francouzi proutníci, si patrně myslí i Dánové. *Fransk visit* je *francouzská návštěva*, kdy se člověk sotva otočí mezi dveřmi a hned zase jde. Někde za tím vytušíme, že se takový host chová jako Francouz, který zaskočí na návštěvu, rychle si odbude milenecké povinnosti a už zase utíká za dalšími galantními dobrodružstvími.

Dutch treat, *holandská hostina*, to je společné posezení, kdy si každý (holandský skrblík) přinese vlastní jídlo (a případný zbytek si zase odnese domů).

Dutch courage, holandská odvaha, to není odvaha jen tak obyčejná, nýbrž ta, ke které si člověk dopomůže alkoholem. *Dutch wife, holandská manželka*, to ani náhodou není živá žena z masa a kostí s cudným krajkovým čepcem na hlavě, jak ji známe z obrazů starých holandských mistrů. Je to gumová panna, kterou si někteří (Holandané) berou na pomoc při sebeukájení. A pokud jde o *holandský čepec*, tak ten se sice – docela podle očekávání – v angličtině řekne *Dutch cap*. Problém je jen v tom, že za tímto výrazem se může skrývat také *pesar*. Chabou útěchou pro překladatele je jen to, že když Angličan řekne, že to pro něj je *all Dutch*, tak Čech ví, že to pro něj je *španělská vesnice* (a Němec ví, že to pro něj jsou *böhmische Dörfer*, tedy vesnice české).

Irish hurricane, irský orkán, to není žádný zálužný víchř, řádící v irských vodách. To je *naprosté bezvětrí*, a Angličané nám tím chtějí namluvit, že Irové jsou takoví troubové, že i zcela klidné moře je pro jejich námořníky velikým problémem. Když si Angličan dá *Irishman's dinner*, tak nesní k obědu vůbec nic, naopak si jen utáhne opasek kolem prázdného břicha. A když někoho potká *Irishman's promotion, povýšení po irsku*, tak mu není moc co závidět, protože to znamená *degradaci*.

I čeština se na tomto poli trochu snaží, a tak v domech máme krysy *němkyně*, na obličejích *uhry* a v kuchyních *šváby* a *rusy*. Na Slováky toho moc není; onen starý federální vtíp, že se v Československu budou stavět tři nové hospody – jedna v Praze, druhá v Brně, a třetí, to bude Slovensko, nad kterým se jen postaví střecha –, spíš než jako projev nepřátelství chápou jako upřímný výraz obdivu k pijáckým schopnostem našich slovenských bratrů a sester. I když